

УДК 339.9:331.556.4

Шиманська К. В.

Житомирський державний технологічний університет

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ І РИЗИКИ ТА ЇХ РОЛЬ В СУЧАСНІЙ МІЖНАРОДНІЙ МІГРАЦІЇ

У статті досліджено зв'язок екологічних загроз як елементу гео економічного ризику розвитку країни або регіону з детермінантами формування міграційних мотивів. Підкреслено вплив екологічних детермінантів на міграційні потоки людських ресурсів. Вивчено характеристику непрямих наслідків природних катастроф як екологічних детермінантів формування міграційних потоків.

Ключові слова: міжнародна міграція, гео економічні ризики, біженці, екологічні загрози, екологічні катастрофи.

Постановка проблеми. Катастрофічні зміни клімату сьогодні надзвичайно гостро стоять на порядку денному глобального діалогу щодо перспектив та проблем світового розвитку. Вони можуть проявлятися по-різному: від екстремальних погодних явищ та стихійних лих (їх ефект виявляється вже в короткостроковому періоді) до мінливості температурного режиму та тривалих кліматичних змін (їх вплив стає відчутним у довгостроковій перспективі, переважно через скорочення територій, придатних для життя та ведення господарства, скорочення та погіршення якості природних ресурсів, флори та фауни тощо).

Глобалізація економічних процесів та посилення інтеграції між країнами та регіонами світу призвели до того, що питання глобальних економічних проблем постали перед всім людством, адже їх вплив не є локалізованим, а в умовах тісних міжнародних зв'язків та взаємопроникнення національних економік негативні наслідки кліматичних змін та стихійних лих позначаються (звісно, з різною інтенсивністю) на економіці всіх країн та регіонів світу. Щодня тисячі людей мігрують через національні кордони країн під впливом екологічних факторів. Зокрема, Статистичним відділом ООН статистика природних катастроф за всіма їх видами узагальнюється за 10 років. Однак, окрім статистичних даних щодо міграційного приросту (чистої міграції) та величини осередків мігрантів між країнами міграційної пари, узагальнюються інші часові проміжки, що не дає змогу з високою мірою надійності зіставити ці показники між собою. Крім того, значні проміжки часу у статистичних спостереженнях міграційних переміщень спричиняють ризик того, що тимчасова та зворотна міграція не буде врахована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями питань екологічних передумов міграційних переміщень людських ресурсів у світі займаються такі вітчизняні та зарубіжні вчені і дослідники, як І.С. Кизима, М. Бін (M. Beine), К. Парсонс (C. Parsons), А.В. Бохан, Н.Д. Конігліо (N.D. Coniglio) [2], Г. Песке (G. Pesce) [2], К. Кумбс (C. Coombs), К.М. Дукет (C.M. Duquette), Ф.Г. Міксон (F.G. Mixon), Дж. Холл (J. Hall), Дж.Р. Кларк (J.R. Clark), М. Фолей (M. Foley), Р.Дж. Цебула (R.J. Sebula) [1], Р.К. Веддер (R.K. Vedder), У. Найр-Райхерт (U. Nair-Reichert), Р. Рюевені (R. Reuveny) [4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В цьому аспекті дослідження орієнтоване на визначення впливу природних катастроф як показника нестабільного навколишнього природного середовища у місцях проживання населення країн та регіонів на формування міграційних потоків.

Мета статті полягає в ідентифікації загального впливу екологічних детермінантів на процеси міжнародної міграції людських ресурсів та встановленні їх особливостей в регіональному контексті з використанням даних щодо міграційних переміщень за відповідні періоди.

Вклад основного матеріалу дослідження. Зокрема, аналіз наслідків зміни клімату дає змогу зробити висновок, що вони є результатом неконтрольованого антропогенного впливу, глобальної бездіяльності міжнародних інституційних суб'єктів, а також вимагає скоординованих міжнародних заходів, оскільки посилення негативних екологічних наслідків та загострення екологічних проблем посилять дисбаланси економічного та соціального розвитку у світі, оскільки саме країни, що розвиваються, найбільше постраждають.

За результатами дослідження видів екологічних загроз окреслено зв'язок екологічних загроз як елементу гео економічного ризику розвитку країни або регіону з детермінантами формування міграційних мотивів крізь призму інституційного середовища забезпечення життєдіяльності населення в умовах природних катастроф та інших екологічних загроз (рис. 1).

В цьому контексті слід дати окремі пояснення. Зокрема, основними векторами впливу екологічних загроз є:

- втрата джерел продуктів харчування, що становить продовольчу безпеку, провокує проблеми голоду;

- втрата джерел питної води, чим порушується водна безпека населення, отже, зростають загрози епідемії (як серед населення, так і у сільськогосподарської худоби, що посилює проблеми забезпечення продовольства);

- втрата сільськогосподарських посівів, що знижує обсяги врожаю та призводить до скорочення наявного продовольства;

- втрата або руйнування територій та об'єктів туризму, що знижує економічний потенціал країни та її туристичну привабливість.

Описані вище вектори і приклади екологічних загроз загалом обмежують можливість використання країною або регіоном вибраної економічної стратегії та послаблюють гео економічну позицію країни на міжнародних ринках та в межах наявних регіональних інтеграційних об'єднань.

Крім того, як видно з рис. 1, екологічні загрози як елемент гео економічного ризику країн та регіонів спричиняють потребу реагування інтеграційного середовища на забезпечення життєдіяльності населення.

Зокрема, водні, геологічні, метеорологічні, кліматологічні, погодні, екосистеми та прибережні загрози та їх інтенсивність і потенційні

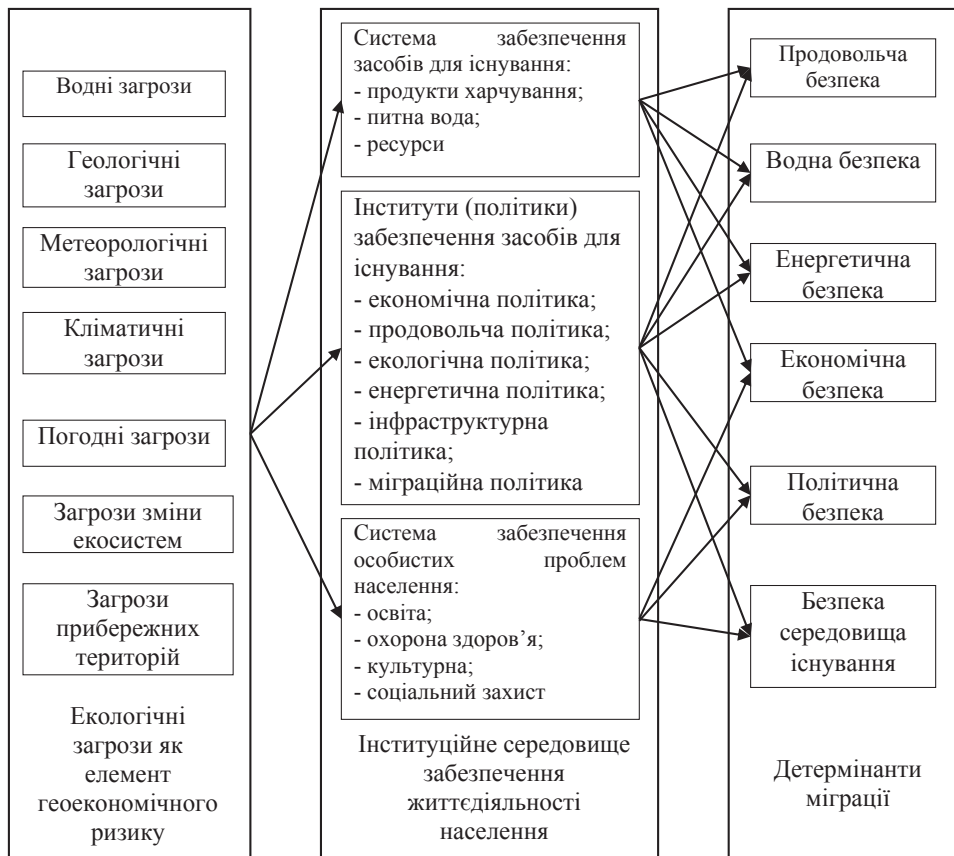

Рис. 1. Зв'язок екологічних загроз як елементу гео економічного ризику розвитку країни/регіону з детермінантами формування міграційних мотивів

Джерело: розроблено автором

наслідки визначають потребу вдосконалення інституційного середовища забезпечення життєдіяльності населення під час або після екологічної катастрофи. Так, організації вимагають системи забезпечення населення засобами для існування та забезпечення особистих потреб населення. Водночас акцент слід зробити перш за все на формуванні системи інститутів (відповідних політик, а саме екологічної, продовольчої, економічної, енергетичної, інфраструктурної та міграційної політик).

Екологічні детермінанти, як правило, залишаються поза увагою дослідників міграції, які більше зосереджують увагу на демографічних та економічних детермінантах міжнародної міграції людських ресурсів. Прямо визначити роль екологічних детермінантів у формуванні міграційної пари досить важко, адже процес міграції є надзвичайно чутливим до всієї сукупності детермінантів (зокрема, країни призначення мігрантів (відстань, наявність діаспор та культурна близькість)).

З іншого боку, і сама природа кліматичних катастроф така, що ефекти частини з них (стихійні лиха) відчутні одразу та провокують раптові міграційні переміщення. Інші ж (тривалі кліматичні зміни) трансформують соціально-економічне становище населення протягом певного періоду, змінюючи також і статеві вікову структуру населення (наприклад, шляхом зниження рівня фертильності тощо), що в довгостроковій перспективі визначає структуру робочої сили країни чи регіону, освітньо-професійний рівень та спричиняє деформацію міграційних мотивів та детермінантів

їх формування, які переважали в суспільстві протягом минулих поколінь.

В цьому випадку Н.Д. Конільйо (N.D. Coniglio) та Г. Песке (G. Pesce) [2] відводять міграції місце в різних стратегіях адаптації населення до наслідків кліматичних потрясінь (вони приводять підхід Р. Рювені (R. Reuveny) [4], який визначив, що «люди можуть адаптуватися до екологічних проблем у три способи: залишатися на місці і нічого не робити, прийнявши понесені витрати; залишитися на місці та адаптуватися до змін, компенсувати їх наслідки; мігрувати з постраждалих районів). Зокрема, за результатами власних досліджень вони формують підхід до визначення умов, за яких міграції є кращим варіантом адаптації [4].

Загалом погоджуємося з підходом Н.Д. Конільйо та Г. Песке [2] в тому, що витрати та переваги кожного з вказаних вище варіантів багато в чому залежатимуть від ресурсів, доступних населенню (фінансових активів, землі та інших благ, а також невідчутних ресурсів, а саме стану здоров'я, рівня освіти, адаптивності), його майбутніх очікувань. Зауважимо водночас, що мобільність населення залежить від низки детермінантів структури вказаних вище ресурсів. Так, зниження міграційної мобільності характерне для домогосподарств зі значною часткою нерухомого майна, натомість його відсутність спричиняє більше можливостей для міграції населення, виходячи з наявного у нього людського потенціалу.

У дослідженні детермінантів міжнародної міграції Р.Дж. Себула (R.J. Cebula) [1], Дж.М. Александер (G.M. Alexander) [1] вивчають

вплив, окрім інших, низки екологічних детермінантів, серед яких слід назвати такі: нормальна щоденна максимальна температура в штаті у січні, факт межування штату з лінією узбережжя, кількість миль берегової лінії в штаті, відсоток розподілу розміщених небезпечних відходів у державі, викиди токсичних хімічних речовин на 1 людину. При цьому вони доходять висновку, що перші три детермінанти чинять позитивний вплив на імміграцію, підвищуючи чисельність осередків мігрантів в штаті. Водночас вплив двох інших детермінантів негативний, що означає скорочення чисельності іммігрантів за зростання інтенсивності дії таких детермінантів.

При цьому вчені вказують на один недолік проведення кореляційного аналізу залежності міграційних потоків та показників кліматичних змін та стихійних лих, а саме унікальність кліматичних змін та подій, які характерні для кожного конкретного регіону чи навіть місцевості.

Ступінь впливу очікуваних або фактичних кліматичних змін та стихійних лих на формування міграційного мотиву складно дослідити та уніфікувати критеріально, оскільки, хоча кореляційний зв'язок між ними існує, виміряти його досить складно для кожної окремої країни або регіону. В різних регіонах кліматичні події провокують різну за ступенем реакцію населення залежно від соціально-економічних характеристик постраждалого населення та ступеня вразливості соціально-економічної системи.

В межах аналізу міграційних переміщень та оцінки впливу на їх формування екологічних детермінантів слід зауважити, що реакція населення на кліматичні зміни та стихійні лиха може виявитися у формуванні мотиву залишити місце свого проживання та мігрувати в іншу країну. Проте такий мотив залежить не тільки від інтенсивності самої екологічної події, але й переважно від соціально-економічного становища населення, рівня його первинної депривації та готовності долати негативні наслідки таких подій. У такий готовності (багато в чому форма створюється з особистісного сприйняття власного становища) за

результатами власних досліджень можемо виділити такі компоненти:

– економічна готовність (рівень добробуту населення, наявність стабільного заробітку та постійного місця роботи, рівень матеріального забезпечення домогосподарства);

– соціальна готовність (кваліфікаційна відповідність, рівень освіти та конкурентоспроможність на ринку праці, рівень соціалізації осіб та наявність міцних комунікативних зв'язків);

– демографічна готовність (наявність та кількість у домогосподарстві осіб від 0 до 14 років, наявність та кількість у домогосподарстві осіб понад 65 років, кількість у домогосподарстві осіб з інвалідністю та недієздатних з інших причин, гендерно-вікова структура домогосподарства);

– мовно-культурна складова (знання іноземних мов, особиста толерантність, обізнаність з культурою та правилами поведінки);

– політико-безпекова готовність (наявність та легкість легальних шляхів міграції за кордон, наявність та доступність нелегальних шляхів міграції за кордон, рівень безпечності міграційного переміщення територією країни, система правового захисту прав та свобод).

За результатами дослідження регіональних тенденцій природних катастроф та кліматичних змін та відповідних міжнародних міграційних потоків людських ресурсів ідентифіковано напрями впливу екологічних детермінантів на формування міграційних потоків людських ресурсів, що представлено на рис. 2.

Кліматичні зміни приводять до двох видів міграції: швидка міграція (як правило, раптова мобілізація людських ресурсів та їх переміщення) та повільна міграція (тривала в часі від моменту виникнення міграційного мотиву та прийняття міграційного рішення до остаточного переміщення та розміщення на території країни призначення).

Екстремальні кліматичні події, ймовірно, мають серйозні наслідки, принаймні в короткостроковій перспективі, адже вони позначаються на економічних ресурсах спільноти і в результаті серйозно обмежують можливість подальшого проживання на території та подолання наслідків таких кліматичних подій. Так, стихійні лиха (кліматичні, метеорологічні, геологічні та водні, а саме посухи, повені, урагани, торнадо, цунами, землетруси) призводять до значного руйнування територій та інфраструктури (транспортної, телекомунікаційної, соціальної тощо), помешкань населення, а також знищення ресурсів, необхідних для забезпечення життя та здоров'я населення країни чи регіону. Загалом такі наслідки становлять фізичну загрозу життю населення, унеможливають проживання на зруйнованій території та призводять до більш інтенсивного міграційного переміщення (при цьому залежно від масштабів руйнувань ці переміщення можуть мати внутрішній або зовнішній характер, тобто відбуватися територією країни або за її межі).

Непрямі наслідки стихійних лих як одного з екологічних детермінантів наведені в табл. 1.

Рис. 2. Вплив екологічних детермінантів на міграційні потоки

Джерело: розроблено автором

**Характеристика непрямих наслідків природних катастроф
як одного з екологічних детермінантів формування міграційних потоків**

№	Непрямий наслідок	Характеристика
1.	Порушення економічних зв'язків	Природні катастрофи призводять до порушення комунікаційних, транспортних та інших інфраструктурних зв'язків між постачальниками та покупцями, порушення наявних контрактів.
2.	Втрата ринків збуту	Полягає у зруженні ринку за рахунок втрат домогосподарств, фізичних втрат ресурсів (земельних ресурсів, засобів виробництва і, що не менш важливо, трудових ресурсів).
3.	Скорочення або втрата робочих місць	Погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання, скорочення попиту на товари та послуги, згорання або зникнення виробництв, що провокують скорочення або втрату робочих місць, знижують пропозицію праці та підвищують навантаження на 1 робоче місце, що спричиняє зниження заробітної плати, посилюючи тим самим міграційні мотиви населення.
4.	Зростання навантаження на територію	Зростання навантаження на територію, неущкожені або ушкоджені меншою мірою в результаті стихійних лих. В цьому виявляються непрямі наслідки кліматичних змін на сферу сільськогосподарства, що є сферою постачання продовольства, знищення сільського господарства провокує внутрішні міграції з села в місто, збільшуючи тиск на міські території.

Джерело: розроблено автором

Якщо ж говорити про глобальні кліматичні зміни, то вони мають не настільки динамічний характер та тривають роками й десятиліттями, а тому не є настільки відчутними для формування міграційних потоків. Загалом, незважаючи на вагоме глобальне значення, місцеві громади з плином часу до них, як правило, адаптуються, пристосовують власну інфраструктуру та господарство до нових кліматичних умов.

Загалом же різні за економічною зрілістю країни мають різні ступені вразливості до одного і того ж типу кліматичних змін та стихійних лих.

Крім того, слід сказати про асиметричність наслідків таких змін, оскільки кожній країні притаманні різні територіальна та галузева структура економіки, яка впливає на рівномірність розміщення населення та факторів виробництва по території країни, що обумовлює ступінь потенційних руйнувань та людських жертв, а також чисельність осіб, які потенційно постраждають від наслідків стихійних лих у разі наявності кліматичних потрясінь через постраждале населення.

Крім того, важливим є інституційне середовище країни, в якій відбувається екологічна катастрофа. Так, Ш. Жаявардхан (Sh. Jayawardhan) зазначає: «Сама зміна клімату не «виштовхує» людей, вона посилює соціальну вразливість, яка, в свою чергу, сприяє зміщенню. Зміна клімату – це не єдиний фактор, який призводить до кліматичних міграцій <...>. Наслідки зміни клімату можуть бути причиною того, чому люди евакуюються, але виключно вони не пояснюють, чому люди не повертаються до своїх країн походження. Тому проблема зумовлена складними взаємозв'язками між кліматичними змінами та відсутністю інституційного управління» [3, с. 104–105].

Висновки. Вважаємо, що створення належного інституційного середовища та організація формальних інститутів у суспільстві, постраждалому від екологічних загроз та природних катастроф, спрямовані на забезпечення:

- формування системи захисту населення від потенційних наслідків екологічних катастроф з метою зниження ризиків формування факторів виштовхування та посилення міграційних мотивів;
- врегулювання питань формування офіційних міграційних потоків та спрощення процедур міграційного переміщення у разі настання природних катастроф та забезпечення належного захисту мігрантів;
- сприяння інтеграції мігрантів, шукачів притулку та біженців у приймаючому суспільстві та їх захисту як громадян країни походження;
- створення інституційного середовища (розробка правових та адміністративних механізмів, встановлення системи інституційної відповідальності) сприяння поверненню мігрантів на батьківщину та забезпечення їх засобами для існування на певний час.

Загалом же важливість соціально-економічних характеристик країни походження, таких як рівень економічного розвитку, рівень бідності та депривації населення країни, показники вразливості економіки, а також особливості регіонального розміщення населення та продуктивних сил, виявляється в готовності країни до прийняття наслідків екологічних змін та катастроф. Тому саме вразливість держави та її інституційного середовища забезпечувати максимальне положення наслідків катастроф визначає більшу схильність населення країни до міграції, адже у ньому в даному разі міграційні мотиви будуть формуватися, виходячи з неспроможності населення вибрати іншу форму адаптації до екологічних змін та катастроф.

Список використаних джерел:

1. Cebula R. Determinants of net interstate migration, 2000–2004 / R. Cebula, G.M. Alexander // Journal of Regional Analysis and Policy. – 2006. – Т. 36. – № 2. – Р. 116–123.
2. Coniglio N.D. Climate variability and international migration: an empirical analysis / N.D. Coniglio, G. Pesce // Environment and Development Economics. – 2015. – Т. 20. – № 4. – Р. 434–468.
3. Jayawardhan S. Vulnerability and Climate Change Induced Human Displacement / S. Jayawardhan // Consilience: The Journal of Sustainable Development. – 2017. – Т. 17. – № 1. – Р. 103–142.
4. Reuveny R. Climate change-induced migration and violent conflict / R. Reuveny // Political Geography. – 2007. – Vol. 26. – Р. 656–673.

Шиманская Е. В.

Житомирский государственный технологический университет

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ УГРОЗЫ И РИСКИ И ИХ РОЛЬ В СОВРЕМЕННОЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ МИГРАЦИИ

Резюме

В статье исследована связь экологических угроз как элемента геоэкономического риска развития страны или региона с детерминантами формирования миграционных мотивов. Подчеркнуто влияние экологических детерминантов на миграционные потоки человеческих ресурсов. Изучена характеристика косвенных последствий природных катастроф как экологических детерминантов формирования миграционных потоков.

Ключевые слова: международная миграция, геоэкономические риски, беженцы, экологические угрозы, экологические катастрофы.

Shymanska K. V.

Zhytomyr State Technological University

ENVIRONMENTAL THREATS AND RISKS AND THEIR ROLE IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL MIGRATION

Summary

The link of environmental threats as an element of the geo-economic risk of the country's or region's development with the migration motives formation determinants is studied. The influence of ecological determinants on human resources migration flows is underlined. The characteristic of indirect consequences of natural disasters as an ecological determinant of the migratory flows formation is considered.

Keywords: international migration, geo-economic risks, refugees, environmental threats, ecological disasters.

УДК 339.97

Ярмак О. В.

Харьковский институт финансов

Киевского национального торгово-экономического университета

РАЗЛИЧИЯ В СОВРЕМЕННЫХ МОДЕЛЯХ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ СТРАН ЕВРОПЫ

В статье рассмотрены исторические особенности и современные условия развития социально-экономических систем европейских стран. Выявлены характерные особенности и тенденции современных моделей их развития. Проанализирована динамика основных показателей уровня развития стран Северной, Западной, Восточной и Южной Европы. Определены различия, а также выявлены пути совершенствования моделей развития социально-экономических систем стран Европы.

Ключевые слова: социально-экономическая система, социально-экономические отношения, экономические показатели развития, социальные показатели развития, модель развития, международные экономические отношения, мировое хозяйство.

Постановка проблемы. Процесс формирования моделей развития социально-экономических систем стран Европы проходил в несколько этапов, связанных с изменениями исторического характера, происходившими на данных территориях. Страны Европы прошли доиндустриальную эпоху, промышленную революцию, позволившую вступить в индустриальную эпоху, в данный момент многие из них находятся в стадии постиндустриального развития, однако все эти эпохи сопровождаются постоянными экономическими кризисами и войнами, которые раз за разом отбрасывают европейские страны в их развитии назад. При этом часть стран восстанавливается и делает значительный рывок вперед, а другая часть развивается медленно, а процесс восстановления проходит очень тяжело.

Неравномерное развитие социально-экономических систем европейских стран обусловлено влиянием множества факторов. Экономический подъем в странах Европы, особенно Северной и Западной,

был также обусловлен потеплением климата, что вызвало приток в данные регионы населения, наладило производство сельскохозяйственной продукции, обеспечило всплеск торговли и, как следствие, поспособствовало техническому прогрессу, повысило уровень капиталовложений. Различия в географическом положении и природно-климатических условиях данных территорий спровоцировали развитие разных отраслей национальной экономики европейских стран, направив одни из них большей частью в область развития финансовой сферы, применения высоких технологий и совершенствования отраслей промышленности, а других – в направлении развития сельского хозяйства и сферы услуг (в основном туризма). Причем первая группа наряду с первоначальным развитием сельского хозяйства активно развивала инфраструктурные отрасли, что поначалу обеспечивало достаточно тесную корреляцию между динамикой сельскохозяйственного и промышленного производства, а затем позволило вывести